

## CATALUNYA I EL MERCAT INTERIOR ESPANYOL AL SEGLE XVIII

---

ASSUMPTA MUSET I PONS

Centre d'Estudis d'Història Moderna P. Vilar

L'expansió de les relacions comercials és un dels fets més representatius del desenvolupament econòmic que experimentà el Principat de Catalunya al llarg del segle XVIII, i també un dels temes que pel que fa a la investigació ha atret freqüentment l'atenció i l'interès dels professionals de la història en el curs d'aquestes darreres dècades. Un interès, però, que s'havia anat centrant majoritàriament entorn del comerç colonial, tal com ho corroboren els treballs excel·lents de C. Martínez Shaw, J. M. Oliva Melgar i J. M. Delgado Ribas, mentre que la resta d'àmbits mercantils havien anat quedant marginats de les vies de treball predominants. Aquesta situació afectava tant els intercanvis de caràcter intern (mercats regional i peninsular), com aquells altres d'abast internacional (mercats europeus i africans).

El resultat fou, doncs, un evident desequilibri que va contribuir a sobrevalorar la importància i la incidència dels intercanvis atlàntics en el procés de creixement de l'economia catalana setcentista, i més concretament en el desenvolupament del sector cotoner, i també una menysestima de la possible influència que en l'esmentada dinàmica van poder generar la resta d'àrees mercantils. Aquesta menysvaloració afectà, molt especialment, el comerç peninsular, ja que es considerava que l'escàs desenvolupament que caracteritzava les estructures econòmiques castellanes, i també la inexistència d'un mercat interior i la precarietat de la xarxa viària hispana, haurien impedit la consolidació i la normalització de vincles comercials entre la industriosa Catalunya i les depauperades regions agrícoles i ramaderes espanyoles.

Aquesta visió va anar canviant al llarg dels anys 70 i 80, a mesura que anaven veient la llum nous treballs que reflectien l'existència d'intercanvis entre el Principat i la resta de regnes peninsulars. En aquest camp cal destacar les aportacions fetes per G. Pérez Sarrión, N. Sales i L. Navarro, a partir de l'estudi de les activitats realitzades pels Cortadellas a Aragó. Paral·lelament van anar apareixent també les primeres matisacions i les primeres correccions per part d'alguns historiadors, com Jordi Nadal o Josep Fontana.

De tota manera, però, fins ara l'únic intent concret i seriós d'aprofundir en el coneixement i l'anàlisi d'aquests intercanvis peninsulars l'havia constituït la comunicació presentada per M. Andreu al Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya (Barcelona, 1984), tot i que aquesta iniciativa no va tenir una continuïtat posterior. La qüestió restava inèdita i pendent, per tant, d'una investigació específica que assumís la tasca d'intentar refer el que fou l'organització i l'evolució

dels esmentats bescanvis en el transcurs del segle XVIII. Un tema interessant, que va esdevenir l'objectiu central d'aquesta tesi doctoral.<sup>1</sup>

D'entrada, un dels principals contratemps que hem hagut de superar ha estat des del punt de vista documental, ja que no hem pogut localitzar cap fons, ja sigui de caràcter duaner o fiscal, que ens hagi permès fer una valoració i una quantificació del volum total d'aquests intercanvis. Per tal de superar aquestes mancances ens hem vist obligats a estendre la nostra recerca vers altres àmbits arxivístics alternatius.

Dos han estat els grans puntals, damunt dels quals s'ha centrat la nostra investigació: la documentació mercantil, d'una banda, i la notarial, de l'altra. Si bé no hem menyspreat pas la possibilitat d'ampliar aquesta consulta vers altres tipus de fonts i arxius que ens poguessin aportar noves dades entorn a aquest tema concret.

Així, en el primer bloc s'hi inclouen diversos manuals de comptabilitat (facturacions, llibres de diari, major, comptes corrents, balanços, etc.) i de correspondència, pertanyents a diversos fabricants i comerciants catalans involucrats en aquest tràfic, i que formen part del Fons de Fallides de l'Arxiu Històric Municipal de Barcelona. La informació extreta ens ha permès refer, per als períodes que tenim documentats en cada cas concret, les llistes anuals de vendes, entrades de caixa i deutes pendents de liquidar, que algunes d'aquestes raons socials (set companyies cotoneres, un veler i un fabricant de teixits de llana) van girar en els diferents àmbits mercantils i molt especialment en el peninsular. Al mateix temps hem aconseguit reconstruir la nòmina d'una bona part dels clients i dels corresponsals d'origen català que al llarg del segle XVIII apareixen instal·lats en diferents punts de la Monarquia, des d'on s'ocuparen en negocis relacionats tant amb la importació i redistribució pel mercat hispà d'articles del Principat, com amb l'extracció vers la seva regió nadiua d'alguns dels excedents generats per l'economia espanyola. Altres dades fan referència als mitjans de transport utilitzats, les mercaderies que eren objecte d'intercanvi, els sistemes de comercialització i de finançament emprats, etc.

Les fonts notariales ens han permès, per la seva banda, identificar les àrees comarcals d'on eren originaris els membres del col·lectiu català, i també els sectors socials i econòmics dels quals procedien, les places espanyoles on fixaren la seva residència, els lligams familiars i mercantils que varen desenvolupar, alguns dels negocis en els quals varen intervenir, etc.

Paral·lelament hem intentat completar aquesta informació amb les dades aportades per altres fons arxivístics espanyols. Unes vegades de caràcter administratiu (Archivo de Simancas i Archivo Histórico Nacional), en d'altres de tipus mercantil (Archivo de la Cámara de Comercio, Industria y Navegación de Sevilla) i, fins i tot, notarial (Archivo Histórico Provincial de Jaén i Archivo Histórico Provincial de Segovia). L'objectiu era, d'una banda, conèixer la política adoptada per l'Administració borbònica vers el foment, el control o la protecció del comerç en el si de la

1. A. MUSET PONS, *Catalunya i el comerç peninsular al segle XVIII*, 3 vols., tesi doctoral inèdita, dirigida pel Dr. C. Martínez Shaw, llegida al Departament d'Història Moderna, de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, el dia 15 de juny de 1993. El Tribunal estava format pel Dr. J. Nadal i Oller (president), els Drs. E. Lluch i Martín, J. Fontana i Lázaro i J. Torras i Elias (vocals), i el Dr. J. M. Oliva i Melgar (secretari). La qualificació obtinguda fou la d'Apta *Cum Laude* per unanimitat.

Monarquia; de l'altra, assabentar-nos de les activitats i dels negocis desenvolupats per aquests traficants en aquelles zones on s'havien instal·lat. Sense oblidar, evidentment, la consulta d'algunes de les obres i dels tractats de caràcter econòmic que al llarg del segle van anar apareixent, i en els quals sovint es manifestà un evident interès pel tema del comerç interior.

Un cop finalitzada aquesta fase de recerca es va passar a una segona etapa d'ordenació i quantificació de les dades i de les xifres recopilades, per entrar de ple tot seguit en l'elaboració i redacció definitiva de la nostra investigació.

Una investigació que hem dividit en un total de nou capítols, precedits d'una part introductòria i rematats amb les corresponents conclusions finals, al llarg dels quals hem anat desenvolupant els diferents punts que integren aquesta tesi doctoral.

D'entrada, hem intentat trobar les causes i les motivacions que ens havien de permetre explicar, a partir sempre de la realitat socio-econòmica predominant tant a Catalunya com a Espanya, l'existència d'un comerç que *a priori* semblava gaudir de molt poques possibilitats d'èxit però que en la pràctica, i segons corroborava àmpliament la documentació consultada, va manifestar un evident dinamisme i una notable expansió. Tot sembla indicar, però, que les raons d'aquest fet cal cercar-les en el procés de creixement demogràfic i econòmic que, tot i que amb magnituds diverses, afectà al llarg de la divuitena centúria els diferents regnes hispans.

Catalunya es mantingué, en el transcurs de l'esmentat segle, dins de la mateixa dinàmica de prosperitat iniciada ja a les darreries del xvii. Aquest desenvolupament tingué uns efectes molt concrets sobre l'evolució demogràfica i econòmica, d'entre els quals cal destacar la progressiva especialització que experimentaren els sectors productius regionals (agricultura i manufactura) vers l'elaboració de productes destinats a la comercialització. Paral·lelament, hom assisteix també a un important desplegament de caràcter mercantil que assegurà l'articulació d'una xarxa d'intercanvis, tant a nivell intern com extern, per mitjà de la qual s'organitzà l'extracció i la comercialització dels excedents autòctons i a través de la qual s'organitzà també la introducció de les primeres matèries, els articles semimanufacturats i els aliments que la població i la indústria necessitaven. La combinació d'aquests diversos fluxos i d'aquestes diferents dinàmiques mercantils esdevingué un autèntic revulsiu per a l'economia catalana, ja que no tan sols es convertí en el principal element d'incentivació per als sectors productius autòctons, sinó que a més afavorí l'acumulació d'un seguit de guanys i de beneficis que es destinaren, en bona part, a finançar el desenvolupament i la modernització industrial del Principat.

Els signes de creixement no quedaren pas circumscrits exclusivament a la zona catalana, sinó que es deixaren sentir també en la societat i l'economia de la resta d'àrees regionals hispanes. Aquí, un dels àmbits que més es beneficià d'aquesta nova conjuntura fou el demogràfic, amb un augment notable dels potencials humans i amb unes conseqüències molt directes sobre l'evolució del sector agrícola i sobre la dinàmica dels intercanvis. D'entrada, es va haver d'ampliar l'àrea conreada per tal de poder fer front a les necessitats alimentàries i laborals que aquest augment de població comportava. Per bé que aquesta expansió es féu, sovint, a costa de terres marginals i escassament productives que requerien una gran aportació de força de treball per part de la pagesia. En conseqüència, doncs, moltes famílies camperoles, dedicades de manera majoritària

a l'explotació agrícola, es van veure obligades a adquirir progressivament en el mercat tots aquells béns de consum (teixits, mitges, sabates, etc.) que tradicionalment s'havien autofabricat en l'àmbit domèstic mateix.

Però aquests canvis van afavorir molt especialment els grans propietaris, membres de la noblesa i institucions eclesiàstiques, els quals van veure com s'incrementava el seu poder adquisitiu gràcies tant a l'aplicació de contractes d'arrendament de curta durada, els preus dels quals s'anaven reactualitzant constantment, com a l'alça que experimentaren les cotitzacions dels cereals al llarg, sobretot, de la segona meitat de segle.

Uns i altres esdevenien, doncs, potencials consumidors dels articles manufacturats que comercialitzaven aquests negociants i que, en general, es caracteritzaven per ésser productes d'ús massiu, de baix preu i d'escassa qualitat, els quals s'adaptaven molt bé a les precàries economies d'una bona part de la població pagesa i artesanal espanyola. Per bé que aquesta oferta es complementava amb altres gèneres més luxosos i cars, destinats al proveïment de les classes privilegiades.

Progressivament, doncs, l'interior hispà s'anava configurant com una nova àrea d'expansió per al comerç del Principat, organitzada entorn a l'extracció de productes manufacturats regionals i a la importació d'alguns dels béns de producció i dels aliments que oferien els sectors agropecuaris espanyols, els quals solien gaudir d'una bona acceptació en el mercat català.

L'obertura d'aquest nou front d'expansió exigí la mobilització de determinats segments de la societat catalana (pagesos, traguers, patrons, etc.) interessats en aquest tràfic d'àmbit peninsular, i també la creació d'unes infraestructures comercials, i també de transports i de finançament destinades a assegurar l'articulació d'aquest corrent d'intercanvis.

Des del punt de vista humà, aquesta escomesa anà a càrrec sobretot d'aquells col·lectius que gaudien ja d'una llarga experiència en el comerç peninsular. Alguns d'ells eren camperols i artesans, naturals de les comarques rurals i manufactureres de l'interior (Copons, Calaf, Vic, Olot, Tortellà, etc.), els quals tot aprofitant els períodes de menys activitat laboral es desplaçaven amb els seus animals i els seus carros cap a Castella, Aragó o València a la recerca d'aquells crus i d'aquells aliments que els tallers i la població comarcals necessitaven. D'altres eren patrons i mariners, nascuts en les zones del litoral (Canet, Mataró, etc.), avesats a recórrer les costes espanyoles tot seguint les rutes tradicionals del cabotatge mediterrani, d'on retornaven amb carregaments d'alguns dels productes agropecuaris que hi afluien procedents de les terres més interiors.

Progressivament, doncs, s'anaren articulant i estructurant uns lligams entre Catalunya i la resta de províncies peninsulars, les quals s'anaren configurant, un cop superat el trauma de la guerra de Successió, com un front més del desvetllament català del xviii. Entorn als anys quaranta hom detecta la presència de les primeres companyies de negociants instal·lades de manera estable en diferents punts de la geografia peninsular. Aquesta aflluència s'intensificà durant les dècades posteriors i molt especialment al llarg dels anys setanta i vuitanta, tot coincidint amb un període caracteritzat per l'estabilitat política en l'àmbit internacional i per la prosperitat econòmica en l'àmbit peninsular. Aquest panorama experimentarà importants alteracions a partir de la dècada dels

noranta, amb una evident reculada d'aquest moviment migratori, com a conseqüència tant del seguit de males collites, i de les crisis de subsistència que sovint se'n derivaren i que es deixaren sentir molt durament sobre el camp espanyol i sobre el comerç nacional, com dels conflictes bèl·lics que enfrontaren la Monarquia Hispànica amb les potències europees i molt especialment amb Anglaterra i que tingueren també una incidència directa sobre el tràfic colonial, en partitular, i sobre l'economia hispana, en general. L'agreujament de la situació econòmica durant els primers anys del segle XIX, davant la persistència de les crisis alimentàries a l'interior i dels conflictes armats a l'exterior, i també l'impacte negatiu que provocà la invasió napoleònica i la posterior guerra de la Independència, comportà una espectacular caiguda d'aquest fenomen i la paralització d'aquests intercanvis.

Aquests negociants optaren per instal·lar-se en aquelles ciutats i viles espanyoles que els oferien unes perspectives millors de negocis, ja que en general totes elles coincidien en ésser notoris centres comarcals i regionals a partir dels quals s'articulava l'extracció dels excedents agropecuaris produïts en l'àrea rural adjacent i a través dels quals s'articulava, també, la redistribució dels productes manufacturats entre la població artesanal local i entre la pagesia d'aquest hinterland. Al mateix temps, gaudien d'una privilegiada ubicació des del punt de vista de les comunicacions, ja que en general totes elles s'alçaven al llarg del litoral peninsular o bé al costat de les principals vies de comunicació de l'Espanya del moment, la qual cosa afavoria i facilitava les relacions i els contactes amb Catalunya.

La fórmula predominant per mitjà de la qual s'articularen i s'organitzaren les iniciatives i les aportacions financeres fetes per aquests homes de negocis, fou la de la companyia mercantil. Unes companyies que es caracteritzaren, en general, per la seva gran flexibilitat i per la seva gran funcionalitat, facilitant així una millor adaptació i una millor explotació dels recursos i de les possibilitats que ofería el mercat interior espanyol. Per bé que predominaren majoritàriament les societats col·lectives amb uns forts vincles familiars. Uns vincles que tendiren a enfortir-se i a perpetuar-se a partir d'una política matrimonial clarament endogàmica que primava les aliances dins del cercle mercantil més immediat, contribuint així el tissatge d'uns lligams de solidaritat i cohesió entre aquests individus molt sòlids. Al mateix temps es facilitava també la integració en aquests negocis peninsulars de les noves generacions i la continuïtat de moltes d'aquestes companyies.

L'oferta catalana estava formada majoritàriament per un dilatat assortit de productes manufacturats, tot i que predominaren majoritàriament els articles de consum massiu, escassa qualitat i baix preu, destinats a cobrir les necessitats d'una població amb un poder adquisitiu molt reduït, i que, a més, s'oferien en unes avantatjoses condicions de pagaments a terminis. Aquest catàleg es complementava amb trameses de teixits de cotó estampats, eixits de les noves fàbriques que al llarg de la segona meitat del segle XVIII van anar apareixent a Barcelona i en d'altres ciutats catalanes; i també d'altres articles manufacturats i semimanufacturats arribats de diferents centres industrials europeus.

La cloenda d'aquest circuit es tancava amb l'extracció cap al mercat català d'una àmplia gamma de béns de producció (llana, seda, roja, etc.) i d'aliments (arròs, blat, sardina salada, etc.)

que eren, d'altra banda, l'única oferta que podia fer l'economia espanyola organitzada majoritàriament entorn dels sectors primaris (agricultura, ramaderia i pesca) i amb una escassa incidència de les activitats secundaries. Aquesta extracció constituí, sovint, un dels negocis habituals de la colònia mercantil catalana ubicada a l'interior peninsular i, alhora, un dels carregaments que freqüentment portaven els traginers i els patrons catalans de retorn a les seves comarques d'origen i que, tal com ja hem esmentat, tenien una bona sortida en el mercat del Principat.

En tot cas, però, hom pot constatar ja el caràcter de regió eminentment industrial que anava adquirint Catalunya dins del concert espanyol, mentre que la resta de províncies anaven constrenyint les seves activitats econòmiques entorn de l'apartat agro-pecuari.

L'organització d'aquesta xarxa d'intercanvis es complementà amb l'estructuració d'un competitiu i efectiu sistema de transports i no tan sols en l'àmbit marítim, on els avantatges en despeses i rapidesa eren evidents, sinó també en el fluvial, aprofitant les possibilitats que per a la navegació oferia el riu Ebre a l'hora de fer baixar els carregaments de blat aragonès, i molt especialment en el terrestre. En aquest apartat cal fer esment de l'especialització que experimentaren els carreters i els traginers del Principat en la locomoció d'articles de poc pes i escàs volum, i també en la utilització d'aquelles carreteres i vies de comunicació principals, que també eren les que gaudien d'una millor infraestructura en l'apartat de serveis (hostals, etc.) i per mitjà de les quals es podia arribar amb relativa facilitat als principals punts neuràlgics de la Monarquia, per tal de connectar des d'allà amb altres àrees més perifèriques; en tals ocasions hom aprofitava els dispositius de traginers i transportistes autòctons.

A tot això cal afegir la sàvia i hàbil explotació que es feren dels dispositius mercantils existents, combinant la venda ambulante per pobles i ciutats, i assistint als mercats i les fires que periòdicament s'hi celebraven, amb la venda sedentària en els hostals que els servien d'hospedatge i en les nombroses botigues i magatzems que progressivament anaren obrint arreu de la Monarquia. Alternant el comerç per compte propi amb el comerç a comissió, la venda a l'engròs amb la venda al detall, i assortint tant les masses populars urbanes i rurals com les adinerades élites socials espanyoles.

Aquestes pràctiques comercials es complementaren amb l'aplicació d'un còmode sistema de pagament a terminis, els venciments dels quals sovint solien coincidir amb la celebració d'alguna fira o mercat important. De fet, aquests encontres mercantils, dels quals cal destacar la notable proliferació que experimentaren en el transcurs del segle XVIII, aplegaven i reunien bona part dels pagesos i dels artesans de l'entorn, els quals aprofitaven l'ocasió per comercialitzar els escassos excedents generats per les seves activitats econòmiques per tal de poder, així, liquidar els deutes que tenien pendents amb els negociants catalans, alhora que emparaulaven i contractaven noves comandes que haurien de pagar en futures reunions firals.

L'articulació d'aquest tràfic afavorí, d'altra banda, l'organització d'una infraestructura de caràcter financer. De fet, tant les trameses d'articles com les posteriors operacions de pagaments anaren vinculades, en general, a especulacions més vastes, destinades a donar una cobertura creditícia a les firmes catalanes i a facilitar-los uns serveis financers que únicament eren possibles

a partir de la mobilització dels recursos pecuniaris de la noblesa castellana i dels estocs monetaris arribats de l'altra banda de l'Atlàntic. Una fracció d'aquesta massa de diner era tramesa cap a Catalunya com a compensació, en part, per les exportacions de manufactures catalans, i servia alhora també per fer front al pagament d'algunes de les importacions d'aliments, matèries primeres, semimanufacturats i altres béns de consum que calia fer en el mercat internacional; contribuint així a pal·liar el greu desequilibri que tradicionalment caracteritzà la balança comercial exterior catalana.

Les conseqüències d'aquest comerç peninsular foren múltiples i diverses, tot i que les seves repercussions es deixaren sentir sobretot en l'àmbit econòmic català. De fet, el mercat espanyol esdevingué una nova àrea d'exportació per a la indústria regional i, alhora, un nou mitjà d'acumulació de capitals, una part dels quals es destinaren a finançar la modernització i el desenvolupament del sector secundari del Principat, en general, i el de la branca cotonera, en particular.

Els efectes sobre la manufactura espanyola foren, segons tots els símptomes, molt diferents dels que acabem d'analitzar per al cas català. Tot sembla indicar que l'arribada massiva d'aquestes manufactures, que s'adaptaven molt bé a les necessitats de consum i a les possibilitats econòmiques de la població hispana, va colpejar molt durament els sectors artesanals peninsulars, molt menys desenvolupats que els seus homòlegs catalans. Uns sectors que van anar sucumbint progressivament, incapaços d'imposar-se a la forta competència d'aquests productes forans.

És evident, doncs, que l'èxit d'aquesta escomesa rau sobretot en l'habilitat demostrada per aquests traficants que saberen adaptar-se molt bé a les necessitats i a les possibilitats que ofería el mercat espanyol. Un mercat caracteritzat per la seva escassa elasticitat i consistència, i pel predomini d'un autoconsum pagès, sotmès a les irregularitats de la producció agrícola, on l'alternança de cicles de creixement amb d'altres de recessió determinava, en part, la bona marxa dels negocis d'aquests comerciants catalans. Aquesta reduïda flexibilitat de consum incidia també en el fet que la clientela espanyola optés per adquirir aquells articles que es presentaven en una major varietat de qualitats i models, amb uns preus més econòmics i amb unes facilitats de pagament molt més òptimes, en detriment de l'oferta artesanal autòctona que s'oferia en unes condicions de venda molt més rígides i escassament competitives.

Com a cloenda final voldríem fer una breu reflexió entorn al protagonisme desenvolupat per aquest col·lectiu d'homes de negocis catalans a l'hora de saber aprofitar i explotar els escassos recursos que era capaç de proporcionar el territori peninsular, fent-los coincidir amb els interessos econòmics i mercantils del Principat. Obrint, tal com hem pogut constatar al llarg del nostre treball, nous mercats per a l'exportació industrial catalana, i nous punts d'aprovisionament de matèries primeres i d'aliments, contribuint així a reduir la dependència respecte a l'exterior que en aquests renglons tenia l'economia catalana. Hom no els pot pas negar tampoc el seu innegable protagonisme en el procés de normalització de les relacions entre Catalunya i la resta de regions espanyoles, i també en la creació i estructuració dels primers esbossos del que, ja en ple segle XIX, esdevindria el mercat interior peninsular. El seu llegat passà, dècades més tard, a mans d'aquelles noves generacions d'homes de negocis catalans que a partir del primer terç del vuit-

cents es van veure obligats, com a conseqüència de la pèrdua de les colònies americanes i de la prohibició d'adquirir cereals estrangers, a reestructurar els models d'intercanvis vigents fins aleshores en benefici d'una major presència en l'àmbit mercantil espanyol.